03/10/2021

Αγαπάτε τους εχθρούς υμών – Η δύσκολη εντολή

/ Επικαιρότητα

Το σημερινό Ευαγγέλιο (Λουκά στ' 31-36) μας διδάσκει να κάνουμε κάτι, που για πολλούς από εμάς είναι… τουλάχιστον δύσκολο. «Αγαπάτε τους εχθρούς υμών», λέει ο Ευαγγελιστής Λουκάς, μεταφέροντας τον Λόγο του Θεού, γιατί δεν έρχεται η χάρη εάν αγαπάτε μόνο τους φίλους. Τους φίλους τους αγαπούν και οι αμαρτωλοί. «Εσείς να αγαπάτε τους εχθρούς σας και να κάνετε καλό και να δανείζετε όπου δεν ελπίζετε σε επιστροφή και η ανταμοιβή σας θα είναι μεγάλη και θα είστε υιοί του Υψίστου, διότι αυτός είναι καλός προς τους αχαρίστους και κακούς. Να είστε, λοιπόν, φιλεύσπλαχνοι καθώς και ο Πατέρας σας είναι φιλεύσπλαχνος».

Η εντολή του Χριστού «Αγαπάτε τους εχθρούς υμών» δε συναντάται σε καμία άλλη θρησκεία του κόσμου. Είναι αποκλειστικότητα του Χριστιανισμού. Η «καινή εντολή» του Κυρίου υπερβαίνει το Μωσαϊκό νόμο και αποτελεί την πλήρωσή του:

«Ηκούσατε ότι ερρέθη, αγαπήσεις τον πλησίον σου και μισήσεις τον εχθρόν σου. Εγώ δε λέγω υμίν, αγαπάτε τους εχθρούς υμών, ευλογείτε τους καταρωμένους

υμάς, καλώς ποιείτε τοις μισούσιν υμάς και προσεύχεσθε υπέρ των επηρεαζόντων υμάς και διωκόντων υμάς» (Ματ. Ε΄, 43-44). Δηλ. τους αληθινούς μαθητές του Χριστού τους χαρακτηρίζει η αγάπη προς τους εχθρούς. Για να τονίσει την σπουδαιότητα της εντολής αυτής ο Κύριος, έδωσε το προσωπικό Του παράδειγμα επάνω στο Σταυρό: «Πάτερ, άφες αυτοίς• ου γαρ οίδασι τι ποιούσι» (Λουκ. Κγ', 34).

Αυτό το παράδειγμα μιμήθηκαν οι Άγιοι της Εκκλησίας μας κατά τους διωγμούς, όπως ο Άγιος Στέφανος την ώρα του λιθοβολισμού του: «Κύριε, μη στήσεις αυτοίς την αμαρτίαν ταύτην» (Πρ. ζ΄, 60), αλλά και ο Άγιος Διονύσιος Ζακύνθου, που προστάτευσε το φονιά του αδελφού του και τον φυγάδευσε για να μην τον συλλάβουν. «Τέτοιες είναι οι ψυχές των Αγίων· αγαπούν τους εχθρούς περισσότερο από τον εαυτό τους, για να αρέσουν στον Ευεργέτη και να μιμηθούν όσο μπορούν τη φιλανθρωπία Του» (Όσιος Πέτρος ο Δαμασκηνός, Φιλοκαλία Γ΄, σελ. 154).

Η «καινή εντολή» μας προστάζει, εφόσον έχουμε συναίσθηση, ότι είμαστε τέκνα Θεού, να προσευχόμαστε για τους εχθρούς μας και να τους αγαπούμε! Και τους αντικειμενικά εχθρούς μας, αυτούς δηλ. που μας διέρρηξαν το σπίτι, αυτούς που ως άθεοι ή αλλόθρησκοι με τα ΜΜΕ προσβάλλουν την ορθόδοξη πίστη μας, αυτούς που μας οδηγούν στα δικαστήρια, ή αυτούς που επιβουλεύονται την Πατρίδα μας. Και τους υποκειμενικά «εχθρούς» μας, αυτούς, δηλαδή, τους οποίους στην καθημερινή πράξη και ζωή οι αδυναμίες μας, πολλές φορές, μας οδηγούν στο να τους τους δούμε ως «εχθρούς»: μέλη π.χ. της οικογενείας μας, συγγενείς, γείτονες ή συνενορίτες, συμμαθητές, φίλους ή συμφοιτητές μας, συναδέλφους ή συνεργάτες, προϊσταμένους ή υφισταμένους μας. Το να βλέπουμε κάποιους ως εχθρούς ή «εχθρούς» και να επηρεαζόμαστε από αυτούς δυσμενώς, οφείλεται κυρίως στην κακή μας πνευματική κατάσταση και στον εγωϊσμό μας, που μας αναγκάζει να «επαναστατήσουμε» εναντίον τους. Εάν μπορούσαμε να σηκώσουμε την προσβολή ή να κάνουμε υπομονή και να ταπεινωθούμε (ο Χριστός ταπεινώθηκε και υπάκουσε μέχρι θανάτου), θα ήταν ευκολότερο να τους ανεχθούμε, να τους δικαιολογήσουμε, να προσευχηθούμε γι' αυτούς και να τους αγαπήσουμε. Και όταν λέμε αγαπώ, δε σημαίνει ότι απλώς ανέχομαι τον πλησίον μου, δεν ασκώ βία ή δεν αποδίδω κακό αντί κακού. Αγαπώ δε σημαίνει μια ουδέτερη στάση ή την απουσία μίσους. Αλλά **αγαπώ τον εχθρό μου σημαίνει την πρόθεσή μου να κάνω καλό σ' αυτόν που με μισεί. Η αγάπη μου αυτή αποδεικνύεται αληθινή, όταν ενσταλάζει ειρήνη στις ψυχές και των δύο. Αυτή είναι το γνήσιο σημάδι της αγάπης. Και αυτό επιτυγχάνεται όχι τυπικά ή με δώρα, αλλά με μετριοπάθεια, με ταπεινή συμπεριφορά και με απλά και ειλικρινή λόγια**.

Η αγάπη δεν είναι μόνο συναίσθημα, αλλά κυρίως πράξη, κατά την εντολή: «Εάν

ουν πεινά ο εχθρός σου, ψώμιζε αυτόν» (Ρωμ. ιβ΄, 20) και **«Αγαπάτε τους εχθρούς υμών, καλώς ποιείτε τοις μισούσιν υμάς, ευλογείτε τους καταρωμένους υμίν, προσεύχεσθε υπέρ των επηρεαζόντων υμάς» (Λουκ. Στ', 27-28) αγάπη ως ευποιία, ως ευλογία, ως προσευχή. Ενεργητική πράξη, όχι παθητική**.

Είναι αυτά δυνατά για ανθρώπους της φίλαυτης εποχής μας; Μπορεί κανείς να φθάσει ποτέ σ' αυτή την αγάπη; Όχι! Δεν μπορεί κανείς μόνος του. Με τη δύναμη όμως του Χριστού όλα είναι δυνατά (Φιλ. Δ΄,13). Αλλά πως κανείς θα φθάσει, εάν δεν γνωρίζει που πρέπει να φθάσει, ή εάν δε θέλει;

Γι' αυτούς λοιπόν που ποθούν τις κορυφές, υπάρχουν πρακτικές λύσεις. Ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος σημειώνει: «**Τίποτε δεν εξευμενίζει τόσο τον Θεό, όσο το να αγαπούμε τους εχθρούς μας και να ευεργετούμε εκείνους που μας βλάπτουν. Όταν κάποιος σου κάνει κακό, μη δεις προς αυτόν, αλλά προς το δαίμονα που κινεί αυτόν, και όλη την οργή σου αδειασέ την σ' αυτόν, ενώ αυτόν που κινείται από το δαίμονα να τον ευσπλαχνιστείς… Εάν αυτά δεν τα κατορθώσουμε, άσκοπα και ανώφελα ήρθαμε στον κόσμο** ». (ΕΠΕ, τομ. 14, σελ. 654-656).

Ο Άγιος Συμεών ο Νέος Θεολόγος διδάσκει ότι πρέπει κανείς να κάνει, μετά από κάποια διαμάχη και θετικές σκέψεις – τους καλούς λογισμούς, που τονίζει ο Γέροντας Παΐσιος – και να προσπαθεί να μένει στις κρίσιμες ώρες όσο μπορεί πιο ήρεμος, ελέγχοντας το θυμό του (Κεφάλαια, 1, 92…)

Ο Γέροντας Σωφρόνιος του Έσσεξ συστήνει το αντίθετο του «οφθαλμόν αντί οφθαλμού». Διότι, όταν στη βία ανθίσταται κάποιος με τα μέσα εκείνα στα οποία προσφεύγει και αυτός που κάνει την αμαρτία, τότε αυξάνει το κακό χωρίς αποτέλεσμα (και τέλος δεν έχει).

Η εντολή: «μην αντιστέκεστε στον κακό άνθρωπο» (Ματ. Ε', 39) είναι η πλέον αποτελεσματική μορφή της πάλης κατά τους κακού… Η νίκη δια της φυσικής βίας δε διαρκεί αιωνίως. Γι' αυτό «Μην αγωνίζεστε, αγαπητοί, να πάρετε εκδίκηση (αυτή ανήκει στον Θεό), αλλά δώστε τόπο στην οργή… Μην αφήνεις να σε νικήσει το κακό, αλλά να νικάς το κακό με το αγαθό» (Ρωμ. ιβ΄, 19, 21).

Πρακτικά βοηθιέται ο πιστός, όταν δεν αντιλέγει σε ορισμένα λόγια εκείνη την ώρα της κρίσεως και σιωπά, δε συμπεριφέρεται αλαζονικά και δεν ενοχλεί με μορφασμούς και χειρονομίες. Όταν δεν αντιδρά με κακία και μίσος και δεν εκδικείται, με το σκεπτικό ότι κάποτε όλοι μας φερθήκαμε ή θα φερθούμε ανάρμοστα προς τον πλησίον μας, ως αμαρτωλοί και αδύναμοι. Αποδέχεται

δηλαδή ως αναμενόμενη την απαράδεκτη ενέργεια του «εχθρού» του και τελικά τον συγχωρεί, όπως θα ήθελε και τον ίδιο να τον συγχωρέσουν οι άλλοι σε ανάλογη περίπτωση.

Η αποτελεσματικότερη όμως λύση είναι αυτή που μας συστήνει ο ίδιος ο Κύριος, προτρέποντάς μας να προσευχόμαστε για τους εχθρούς μας: «**προσεύχεσθε υπέρ των επηρεαζόντων υμάς**» (Ματ. Ε΄, 44). Σ' αυτή τη λύση αναφέρονται, μεταξύ άλλων και οι **άγιοι Μάξιμος και Ισαάκ ο Σύρος** και τονίζουν το **πώς η προσευχή για τους εχθρούς προφυλάσσει τους ανθρώπους**. **Μαλακώνει την ταραγμένη καρδιά τους και η χάρη του Θεού δημιουργεί τις απαραίτητες προϋποθέσεις για ειρήνη και συνδιαλλαγή**.
Ο Άγιος Μάξιμος μάλιστα γράφει: «Όσο εσύ προσεύχεσαι με την ψυχή σου για χάρη εκείνου που σε συκοφάντησε, τόσο και ο Θεός πείθει για την αθωότητά σου, όσους σκανδαλίστηκαν λόγω της συκοφαντίας» (Φιλοκαλία Β΄, 4, 89).

Δύσκολες συμπεριφορές και πράξεις, αλλά απαραίτητες για την χριστιανική ζωή. Όλα είναι δυνατά και ευκολότερα, εάν δούμε τον εχθρό και τον «εχθρό» μας όχι σαν αντίπαλο, αλλά ως μια ευκαιρία για την προσέλκυση της χάρης του Θεού και τον αγιασμό μας. Και ας μη ξεχνάμε ότι «όποιος δεν αγαπά τους εχθρούς, αυτός δεν θα έχει ειρήνη, έστω κι αν τον βάλουν μέσα στον παράδεισο» (Ο Γέροντας Σιλουανός, Έσσεξ Αγγλίας, 1978 σελ. 460).

Για την αγάπη στους εχθρούς (Λουκ. 6,31-36) μίλησε και ο μακαριστός Μητροπολίτης Σουρόζ, Αντώνιος Μπλουμ, παροτρύνοντας το ποίμνιο να αγαπά κάθε άνθρωπο, γνωστό και άγνωστο, να συνειδητοποιεί ότι είναι άνθρωπος με αιώνια μοίρα και ότι ο Θεός του έδωσε ζωή για να βάλει τη δική του προσωπική και μοναδική συνεισφορά στη ζωή της ανθρωπότητας…

Διαβάστε ολόκληρη την ομιλία του μακαριστού Μητροπολίτου Σουρόζ, Αντώνιου Μπλουμ

Να αγαπήσετε ο ένας τον άλλον, όπως σας αγάπησα και Εγώ. Αυτά τα λόγια συγκινούν την καρδιά μας και χαροποιούν την ψυχή μας. Ταυτόχρονα, όμως, μας φαίνεται ότι είναι πολύ δύσκολο – θέλει μάλιστα αγώνα – να τα πραγματοποιήσουμε στη ζωή μας. Για την αγάπη μπορούμε να μιλήσουμε σε διαφορετικά επίπεδα. Υπάρχει η απλή συνηθισμένη εμπειρία της αγάπης, όπως αγαπάνε ο ένας τον άλλον τα μέλη μιας οικογένειας, όπως ένας πατέρας ή μια μητέρα αγαπάνε τα παιδιά τους, όπως τα παιδιά ανταποκρίνονται σ' εκείνη την αγάπη, όπως η αγάπη, η χαρούμενη και φωτεινή αγάπη, συνδέει τον γαμπρό με τη

νύφη. **Εκείνη η αγάπη είναι η χαρά και το φως που διαπερνούν το σκοτάδι της καθημερινής μας ζωής**. **Η αγάπη, όμως, είναι εύθραυστη και ατελής**. Μάλλον ξέρετε, ότι τα παιδιά τους τα αγαπάνε πραγματικά οι γονείς, αλλά τα ίδια δεν μπορούν να ανταποκριθούν στην αγάπη των γονιών τους. Ναι, για μερικές στιγμές, αλλά όχι μόνιμα. Ξέρετε επίσης, ότι υπάρχει και μεταξύ αδελφιών μια βασική αγάπη, αλλά ταυτόχρονα δεν τα πιάνει εντελώς. Γι' αυτό δεν μπορούμε να πούμε ακόμα απλά, ότι η απλή, φυσιολογική, ανθρώπινη αγάπη συνίσταται στο να ζει κανείς κατά τις εντολές του Χριστού και ότι η αγάπη είναι η αρχή της Βασιλείας του Θεού εδώ κιόλας στη γη.

Τι θέλω να πω; **Ο Χριστός μας λέει ότι πρέπει να αγαπούμε ο ένας τον άλλο. Δεν κάνει διακρίσεις. Τι εννοεί; Μου φαίνεται ότι θέλει να αγαπάμε κάθε άνθρωπο, ακόμα κι αυτόν που συναντάμε τυχαία στο δρόμο, ένα γνωστό ή άγνωστο ή ξένο, κάποιον που μας έλκει ή όχι. Θέλει να εκτιμούμε τον καθένα, να συνειδητοποιήσουμε ότι είναι άνθρωπος με αιώνια μοίρα. Είναι άνθρωπος που τον έφερε ο Θεός από το τίποτα στη ζωή για να βάλει τη δική του προσωπική και μοναδική συνεισφορά στη ζωή της ανθρωπότητας. Αυτός ο άνθρωπος μπορεί να μην μας αρέσει – απλά, ανθρώπινα. Μπορεί να μας φαίνεται παράξενος – δεν μπορούμε να τον καταλάβουμε – αλλά ο Θεός τον κάλεσε στη ζωή και τον έβαλε μέσα στον κόσμο για να προσφέρει κάτι σ΄ αυτό τον κόσμο, που δεν είμαστε ικανοί να το προσφέρουμε εμείς. Επιπλέον, διασταυρώνει τον δικό μου δρόμο για να μου αποκαλύψει κάτι**.

Πρώτα θα μου αποκάλυπτε την δική μου ανικανότητα να βλέπω κάθε άνθρωπο σαν εικόνα. Άραγε την βλέπουμε ο ένας στον άλλον; Φοβάμαι, όχι. Υπάρχουν για μας οι δικοί μας άνθρωποι που τους εκτιμούν και οι άλλοι, οι ξένοι.

Και λοιπόν, σ΄ αυτούς τους «ξένους» πρέπει να κοιτάξουμε με ιδιαίτερη προσοχή, επειδή εκείνοι μας ρωτάνε: Είσαι με τον Χριστό ή όχι; Γιατί αυτόν τον άνθρωπο, που τον αγαπούσε ο Χριστός μέχρι το θάνατό Του στη Σταυρό, δεν θέλουμε να τον γνωρίζουμε. Μας φαίνεται παράξενος, δεν τον καταλαβαίνουμε, και δεν μας ενδιαφέρει. Αν δεν υπήρχε καθόλου, θα απολαμβάναμε τη ζωή μας και χωρίς αυτόν. Άραγε αυτό είναι η χριστιανική αγάπη; Πρέπει να μαθαίνουμε να κοιτάζουμε σε κάθε άνθρωπο που συναντάμε λέγοντας: Είναι μια εικόνα του Χριστού, μια εικόνα του Θεού, είναι ένας άνθρωπος που μας τον έστειλε ο Θεός. Τον έστειλε, για να μου μάθει κάτι, για να μου προσφέρει κάτι, για να βάλει μπροστά μου μια ερώτηση, ένα ζήτημα του Θεού. Καμιά φορά μπορούμε να το συνειδητοποιούμε, αν και όχι αμέσως. Καμιά

φορά, όμως, δεν το καταφέρνουμε μέχρι την στιγμή που είναι ήδη αργά.

Θυμάμαι μια κουβέντα με έναν ρώσο ιερέα στα πρώτα χρόνια της μετανάστευσης, που ήταν στρατιώτης στο Λευκό στρατό και αφοσίωσε όλη τη ζωή του στη μάχη κατά του σοβιετισμού, απαρνιόταν με όλη την ψυχή του τον Στάλιν. Όταν έμαθε ότι ο Στάλιν έχει πεθάνει συνέβηκε κάτι που δεν το περίμενε: Αναρωτήθηκε: Τι θα γίνει αν ο Θεός τον κρίνει όπως τον έκρινα εγώ και δεν μπορώ να σταματήσω να τον κρίνω; Τον μισούσα. Άραγε ο Θεός, αν τον δει μπροστά Του, τον συναντάει με μίσος και τον αρνιέται; Και όχι μόνο για κάποιο καιρό, αλλά για πάντα, αιώνια;

Θυμάμαι πως μου είπε, ότι τρόμαξε για τον εαυτό του και τινάχτηκε μπροστά στο βωμό, έπεσε στα γόνατα και είπε: Κύριε, συγχώρησε το μίσος μου προς εκείνο τον άνθρωπο! Βρίσκεται τώρα μπροστά στην Τελική Κρίση. Κύριε, να μην ακούσεις πώς τον έκρινα. Ήταν ένα άκρο, μια κατάσταση, στην οποία δεν βρίσκεται κανείς από μας και, Θεός φυλάξοι, κανείς δε θα πέσει. Μα ποιος ξέρει; Πόσοι άνθρωποι ζούνε γύρω μας που δεν τους αγαπάμε, δεν τους δεχόμαστε και τους αρνούμαστε, αν και όχι τόσο δυνατά;

Λοιπόν, ας σκεφτούμε σε ποιο επίπεδο της αγάπης βρισκόμαστε. Ίσως στο επίπεδο της αγάπης των παιδιών προς τους γονείς τους, της νύφης προς τον γαμπρό, της αγάπης δυο αχώριστων φίλων που ποτέ δεν έτυχε να βλέπουν τον αγαπημένο τους φίλο σε πόνο και με αρνητικά χαρακτηριστικά; Ή μήπως βρισκόμαστε ανάμεσα σ΄εκείνους τους ανθρώπους, που γύρω τους μένουν μόνο ξένοι, για τους οποίους δεν υπάρχει ο πλησίον, που τον αγαπούνε μόνο εφόσον δεν ενοχλεί, μα τον απωθούν, όταν στέκεται στο δρόμο τους; Αν μπορούμε να σκεφτόμαστε οποιονδήποτε με έναν τέτοιο τρόπο (Είμαι σίγουρος ότι σκεφτόμαστε έτσι για πολλούς ανθρώπους γύρω μας), τότε δεν έχουμε ακόμα καταλάβει τί σημαίνουν τα λόγια του Χριστού: Να αγαπήσετε ο ένας τον άλλον, όπως Σας αγαπούσα Εγώ. Δεν αγαπούσε τον καθέναν από μας για τις αρετές, την ομορφιά, την καλοσύνη του. Όχι, αλλά επειδή ο καθένας από μας χρειάζεται τη αγάπη για να γίνει άνθρωπος, για να συνέλθει, για να γίνει η καινούργια δημιουργία, για να μπει η ζωή μέσα του.

Λοιπόν, ας κοιτάξουμε ο ένας τον άλλο, τουλάχιστον στο ναό μας, τουλάχιστον ανάμεσα στους γνωστούς μας αναρωτώμενοι: Αγαπάω αυτόν τον άνθρωπο; Αν όχι, δεν αρχίσαμε ακόμα να αγαπούμε με την αγάπη του Χριστού. Και τί τρομερό θα είναι, όταν θα σταθώ κάποτε μπροστά στο Θεό και γύρω μου θα είναι άνθρωποι που τους γνώριζα όλη την ζωή μου και θα πω: Αυτούς τους ανθρώπους δεν τους αγάπησα ποτέ, δεν τους αγαπάω και δεν θέλω να τους γνωρίζω. Θέλω να μπω στον παράδεισό Σου, Κύριε! Εκεί δεν θα υπάρχει θέση γι΄ αυτούς επειδή δεν υπήρξε

θέση γι΄ αυτούς στην καρδιά μου στη γη! Σκεφτείτε, γιατί η εντολή του Χριστού: Αγαπήστε ο ένας τον άλλον, όπως σας αγαπούσα Εγώ – δεν είναι εύκολη. Απαιτεί από μας να πλησιάζουμε τη ζωή με έναν εντελώς καινούργιο τρόπο.

Ας σκεφτούμε! Ας σκεφτούμε απλά εκείνον τον άνθρωπο που βρίσκεται τώρα κοντά μας. Είναι δικός μας άνθρωπος ή ξένος; Υπάρχει για μένα ή απλά δεν υπάρχει; Αν υπάρχει, πώς;

Ας τα σκεφτούμε όλα αυτά! Επειδή κάποτε – αργά ή γρήγορα – θα σταθούμε μπροστά στον Χριστό, ο οποίος θα μας πει: Ενσαρκώθηκα γι' αυτόν τον άνθρωπο. Πέθανα γι' αυτόν στο Σταυρό. Αν τον αρνιέσαι, τότε αρνιέσαι όλο το έργο Μου, την αγάπη μου, και θα κάνεις τον εαυτό σου – από τη δική σου επιλογή! – ξένο για Μένα.

Περί εχθρού

- Αγαπάτε τους εχθρούς υμών, ευλογείτε τους καταρωμένους υμάς, καλώς ποιήτε τοις μισούσιν υμάς. Όπως γένησθε υιοί του πατρός υμών του εν ουρανοίς ότι τον ήλιον αυτού ανατέλλει επί πονηρούς και αγαθούς και βρέχει επί δικαίους και αδίκους. [Ν' αγαπάτε τους εχθρούς σας, να δίνετε ευχές σ' όσους σας καταρώνται, να ευεργετείτε όσους σας μισούν, και να προσεύχεστε για όσους σας συμπεριφέρονται κακώς και σας διώκουν, για να γίνετε παιδιά του πατέρα σας του ουρανίου, διότι ανατέλλει τον ήλιο του για κακούς και καλούς, και βρέχει για ευσεβείς και ασεβείς.] (Κατά Ματθαίον 5,44-45)
- Και εχθροί του ανθρώπου οι οικιακοί αυτού. [Και οι εχθροί του πιστού ανθρώπου θα είναι οι συγγενείς του.] (Κατά Ματθαίον 10,36)
- Αγαπάτε τους εχθρούς υμών, καλώς ποιείτε τοις μισούσιν υμάς. Ευλογείτε τους καταρωμένους υμίν, προσεύχεσθε υπέρ των επηρεαζόντων υμάς. [Αγαπάτε τους εχθρούς σας, ευεργετείτε εκείνους που σας μισούν. Ευλογείτε εκείνους, που σας καταρώνται, προσεύχεστε στον Θεό για εκείνους, που σας δυσφημούν και σας προβάλλουν και σας βλάπτουν.] (Κατά Λουκάν 6,27-28)
- Εάν ουν πεινά ο εχθρός σου, ψώμιζε αυτόν, εάν διψά, πότιζε αυτόν· τούτο γαρ ποιών άνθρακας πυρός σωρεύσεις επί την κεφαλήν αυτού. [Εάν πεινά ο εχθρός σου, δίδε του ψωμί, εάν διψά φέρε του νερό να πιεί· διότι εάν αυτά τα καλά πράττεις, είναι σαν να βάζεις σωρούς από αναμμένα κάρβουνα στο κεφάλι του. (Αυτός δηλαδή θα καταληφθεί από φλογεράς τύψεις συνειδήσεως και θα δοκιμάση μεγάλην ντροπή δγια το κακό, που σου έκανε)] (Προς Ρωμαίους 12,20)
- Εάν πεινά ο εχθρός σου, ψώμιζε αυτόν, εάν διψά, πότιζε αυτόν· τούτο γαρ ποιών άνθρακας πυρός σωρεύσεις επί την κεφαλήν αυτού, ο δε Κύριος

ανταποδώσει σοι αγαθά. [Εάν πεινά ο εχθρός σου, δώσε τον να φάει. Εάν διψά, δόσε τον να πιεί. Διότι, όταν έτσι φέρεσαι και πράττεις απέναντι του εχθρού σου, συσσωρεύεις άνθρακες αναμμένους πάνω στην κεφαλήν του. Ο δε Θεός θα σου ανταποδώσει αγαθά και θα σε αμείψει για την ανεξικακία και καλωσύνην σου αυτήν.] (Παροιμίες 25,21-22)

- Μη πιστεύσης τω εχθρώ σου εις τον αιώνα· ως γαρ ο χαλκός ιούται, ούτως η πονηρία αυτού. Μη στήσης αυτόν παρά σεαυτώ, μη ανατρέψας σε στη επί τον τόπον σου· μη καθίσης αυτόν εκ δεξιών σου, μήποτε ζητήση την καθέδραν σου και επ’ εσχάτων επιγνώση τους λόγους μου και επί των ρημάτων μου κατανυγήση. [Μην δίνεις ποτέ εμπιστοσύνη στον εχθρόν σου, διότι, όπως ο χαλκός οξειδώνεται και δεν φαίνεται το εσωτερικό του, έτσι είναι και η πονηριά του εχθρού. Μην τοποθετήσεις τον εχθρόν σου πλησίον σου, για να μη σε ανατρέψει και καθίσει εκείνος στην θέση σου. Μην τον βάλεις να καθίσει εκ δεξιών σου, για να μην επιζητήσει εκείνος να σε εκτοπίσει και καθίσει στο κάθισμά σου. Έτσι όμως πολύ αργά θα κατανοήσεις την αξίαν των λόγων μου και θα λυπηθείς, διότι δεν ήκουσες τις συμβουλές μου.] (Σοφία Σειράχ 12,10)
- Και εν τοις χείλεσιν αυτού γλυκανεί ο εχθρός και εν τη καρδία αυτού βουλεύσεται ανατρέψαι σε εις βόθρον· εν οφθαλμοίς αυτού δακρύσει ο εχθρός, και εάν εύρη καιρόν, ουκ εμπλησθήσεται αφ’ αίματος. Κακά αν απαντήση σοι, ευρήσεις αυτόν εκεί πρότερόν σου, και ως βοηθόν υποσχάσει πτέρναν σου· κινήσει την κεφαλήν αυτού και επικροτήσει ταις χερσίν αυτού και πολλά διαψιθυρίσει και αλλοιώσει το πρόσωπον αυτού. [Ο εχθρός σου θα έχει πάντοτε γλυκά λόγια στα χείλη του· στην καρδίαν του όμως θα σκέπτεται, να σε ανατρέψει και να σε ρίξει σε βόθρο. Ο εχθρός σου θα έχει υποκριτικά δάκρυα συμπαθείας στα μάτια του για σένα. Εάν όμως βρει ευκαιρία, δεν θα χορταίνει από το αίμα σου. Εάν σου συμβεί κάτι κακό, θα βρεις αυτόν μπροστά σου· και προσποιούμενος ότι σε βοηθεί, θα σε αρπάξει από την φτέρνα, για να σε ρίξει κάτω. Έπειτα θα κινεί εμπαικτικώς την κεφαλήν του, θα χτυπά με χαιρεκακία τις παλάμες του, θα ψιθυρίζει πολλά σε βάρος σου και θα μεταβάλλει το πρόσωπό του, ώστε να φανεί μοχθηρό, όπως είναι στην πραγματικότητα] (Σοφία Σειράχ 12,16-18)
- Αυτοί που μας κάνουν κακό, δεν είναι εχθροί μας, αλλά ευεργέτες μας. (Άγιος Παΐσιος ο Αγιορείτης)
- Ο μεγαλύτερος εχθρός μου είναι το όνομά μου. (Άγιος Παΐσιος ο Αγιορείτης)
- Ο Χριστιανός κατά δύναμη και με κάθε τρόπο, πρέπει να απαλύνει αυτόν, που διάκειται εχθρικά έναντί του. (Μέγας Βασίλειος)
- Γνώρισμα της αγίας ψυχής είναι να ευεργετούμε ακόμα και τους εχθρούς μας. (Μέγας Βασίλειος)

- Συμβαίνει συχνά, οι φίλοι μας να ενεργούν για το κακό μας και οι εχθροί, να ενεργούν για το καλό μας. (Μέγας Βασίλειος)
- Τίποτε δεν κάνει τον Θεόν τόσο σπλαχνικό απέναντί μας, όσο το να αγαπούμε τους εχθρούς μας και να ευεργετούμε εκείνους που μας ερεθίζουν και μας βλάπτουν. Να αντιμετωπίζουμε τους εχθρούς μας ως ευεργέτες, γιατί μας βοηθούν στην κάθαρση της ψυχής μας και στην αποδοχή των προσευχών μας από τον Θεό. (Ιερός Χρυσόστομος)
- Δεν θα μπορέσουν να μας ωφελήσουν τόσο αυτοί που μας φέρονται καλά και προσπαθούν με κάθε τρόπο να μας ωφελήσουν, όσο θα μας ωφελήσει, η προς τους εχθρούς καλή συμπεριφορά μας, η οποία θα μας προετοιμάσει την άνωθεν βοήθεια, από το φορτίο των αμαρτιών μας. (Ιερός Χρυσόστομος)
- Το να πάθεις υπέρ των εχθρών είναι άρωμα, που ευωδιάζει συνεχώς και θυσία ευπρόσδεκτη. Γιατί τίποτα δεν εξευμενίζει τόσο τον Θεό, όσο το να αγαπούμε τους εχθρούς μας και να ευεργετούμε εκείνους που μας βλάπτουν. (Ιερός Χρυσόστομος)
- Μιμείται τον Θεό εκείνος που ευεργετεί τους εχθρούς του, έστω και αν μένουν αδιόρθωτοι. Και ο Θεός το ίδιο κάνει, ανατέλλει τον ήλιο, για τους αγαθούς και για τους πονηρούς. Όπως ακριβώς όταν αδικούμαι τους πλησίον, αδικούμαι τους εαυτούς μας, έτσι και όταν τους ευεργετούμε, ευεργετούμε τους εαυτούς μας. Όταν λοιπόν σε βλάψει ο εχθρός σου, αφού σκεφτείς ότι σε ευεργέτησε, όχι μόνο να μην του το ανταποδώσεις, αλλά και να τον ευεργετήσεις. Αυτή η ευεργεσία, ωφελεί περισσότερο εμάς, παρά εκείνον! (Ιερός Χρυσόστομος)
- Αν ο εχθρός σου, παρόλο που εσύ τον ευεργετείς, τον τιμάς, συμφιλιώνεσαι μαζί του και αυτός εξακολουθεί να διατηρεί εχθρότητα, στον εαυτόν του άναψε τη φωτιά και έκαψε το κεφάλι του. Εσύ είσαι ανεύθυνος... Ευεργέτησε τον εχθρό σου και θα συσσωρεύσεις αναμμένα κάρβουνα στο κεφάλι του. (Ιερός Χρυσόστομος)
- Όταν κάποιος σε εχθρεύεται και σε αντιπαθεί, να μην στραφείς εναντίον του, αλλά εναντίον του δαίμονος, που τον παρακινεί και εναντίον αυτού να στρέψεις όλη την οργή σου. Αυτόν που υποκινείται από τον δαίμονα να σε εχθρεύεται και να σε αντιπαθεί, πρέπει να τον σπλαχνιστείς. (Ιερός Χρυσόστομος)
- Σκοπός μας δεν είναι ποτέ να μην έχουμε εχθρούς, αλλά να μην υπάρχουν δικαιολογημένα εχθροί και εύλογα... Όταν εγώ μισώμαι και δεν μισώ, εκείνος με έχει εχθρό και όχι εγώ αυτόν. (Ιερός Χρυσόστομος)
- Θέλεις να βεβαιωθείς, ότι είναι δυνατόν οποιονδήποτε άνθρωπο, ο οποίος διάκειται εχθρικώς προς εμάς, να τον κάνουμε φίλο, έστω και αν είναι πονηρός και διεφθαρμένος και αδιόρθωτος; Ποιο ζώο υπάρχει αγριότερο από

τον λέοντα; Όμως και αυτόν τον εξημερώνουν οι άνθρωποι και η τέχνη μεταβάλλει δια της βίας την φύση και γίνεται ο λέων ημερότερος και πραότερος και από το πρόβατο και βαδίζει δια μέσου της αγοράς, χωρίς να προκαλεί φόβο σε κανέναν, αυτός ο οποίος από όλα τα ζώα, είναι αγριότερος και μεγαλοπρεπέστερος... Ποια λοιπόν απολογία θα δώσουμε, ποια συγχώρεση θα βρούμε, όταν τα μεν θηρία εξημερώνουμε, ενώ τους ανθρώπους λέμε, ότι δεν μπορούμε ποτέ να τους καταπραϋνουμε, ούτε να τους κάνουμε να είναι ευχαριστημένοι μαζί μας; Και τούτο, μολονότι η ημερότητα είναι αντίθετη προς την φύση του θηρίου, ενώ για τον άνθρωπο η αγριότητα είναι αντίθετη προς την φύση του. Όταν λοιπόν κατορθώνουμε και υπερνικούμε την φύση, ποιααπολογία θα δώσουμε, λέγοντας, ότι δεν μπορούμε να διορθώσουμε την προαίρεση; (Ιερός Χρυσόστομος)

- Όποιος αγαπά αυτόν που τον αγαπά, δεν κάνει κάτι σπουδαίο. Όταν όμως ευεργετεί αυτόν που τον μισεί, αυτός κυρίως είναι άξιος επαίνου και βραβείου. (Ιερός Χρυσόστομος)
- Αυτός που ευλογεί τον εχθρό, ευλογεί τον εαυτόν του. Και αυτός που καταριέται, καταριέται τον εαυτόν του. Και αυτός που προσεύχεται για τον εχθρό, προσεύχεται για τον εαυτόν του, όχι για εκείνον... (Ιερός Χρυσόστομος)
- Δεν είναι δυνατόν, εκείνος που αγωνίζεται για την αρετή, να μην έχει πολλούς εχθρούς. Όταν μισούμαι και δεν μισώ, εκείνος με έχει εχθρό και όχι εγώ εκείνον. Όταν προσεύχομαι για κάποιον, όταν θέλω να τον ευεργετώ, πώς αυτόν τον άνθρωπο, τον έχω εχθρό; (Ιερός Χρυσόστομος)
- Είναι μεγάλη αρετή εκείνου του δικαίου ανθρώπου, που έχει τους ίδιους εχθρούς με τον Θεό και τους ίδιους φίλους, όπως ακριβώς μεγάλη είναι η κακία εκείνου, που έχει εχθρούς τους φίλους του Θεού και εχθρούς, τους φίλους Του. Όπως ακριβώς ο Θεός έχει εχθρούς, χωρίς να τους μισεί και να τους αποστρέφεται, αλλά σιχαίνεται τις κακές πράξεις τους, έτσι και ο δίκαιος άνθρωπος έχει εχθρούς, όμως δεν τους πολεμάει, αλλά αποστρέφεται την κακία τους. (Ιερός Χρυσόστομος)
- Τίποτε δεν είναι πιο ασφαλές, από το να λυπάσαι τους εχθρούς σου. Και τίποτε δεν είναι πιο επικίνδυνο, από το να θέλεις να τους εκδικηθείς, προστατεύοντας τον εαυτόν σου. (Ιερός Χρυσόστομος)
- Όταν ο εχθρός πέφτει στα χέρια σου, να μην νομίσεις ότι αυτό είναι ευκαιρία τιμωρίας, αλλά σωτηρίας. Τότε κυρίως πρέπει να λυπούμαστε τους εχθρούς, όταν γινόμαστε κύριοί τους. (Ιερός Χρυσόστομος)
- Πρόσεχε, πόσα κερδίζεις, όταν αντιμετωπίζει με επιείκεια τις κακίες των εχθρών σου: α) απαλλάσσεσαι από τα αμαρτήματά σου! β) αποκτάς καρτερία και υπομονή! γ) γίνεσαι επιεικείς και φιλάνθρωπος! και δ) είσαι πάντοτε καθαρός από την οργή! (Ιερός Χρυσόστομος)

- Εκείνος που αγαπά τόσο πολύ, ώστε να παραβλέπει την δική του ωφέλεια, μπροστά σ’ αυτά που συμφέρουν τον πλησίον, αυτός δεν έχει εχθρό. (Ιερός Χρυσόστομος)
- Και αν ακόμα υποφέρεις από τον εχθρό σου αθεράπευτα, όσο πιο μεγάλος είναι ο πόνος, τόσος θα είναι και ο μισθός σου, όταν επιμένεις και θεραπεύεις εκείνον που είναι αθεράπευτα άρρωστος. (Ιερός Χρυσόστομος)
- Το δικό μου και το δικό σου, η καταραμένη αυτή φράση που έβαλε ο σατανάς, αυτή γίνεται συνήθως αιτία της έχθρας. Ή για χρήματα ή για μάταιη δόξα γίνεται κανείς εχθρός. Καταπολεμώντας έτσι κανείς την κενοδοξία και την φιλαργυρία, την ρίζα της έχθρας, αποφεύγει να κυριευτεί απ’ αυτήν. (Ιερός Χρυσόστομος)
- Τί υπάρχει αθλιότερο από εκείνους που έχουν εχθρό τον Θεό; (Ιερός Χρυσόστομος)
- Όπως σε μια σπίθα φωτιάς, αν την φυσήξεις, την ανάβεις περισσότερο και αν την φτύσεις, την σβήνεις, έτσι και στην περίπτωση της έχθρας του πλησίον σου, αν του φερθείς εγωιστικά και αδιάντροπα, του ανάβεις τον θυμό, ενώ αν του απευθύνεις λόγια φιλικά και συνεσταλμένα, του σβήνεις το θυμό. (Ιερός Χρυσόστομος)
- Η αγάπη συγχωρεί πλήθος αμαρτημάτων, ενώ η έχθρα φαντάζεται (εχθρούς) και εκεί που δεν υπάρχουν… (Ιερός Χρυσόστομος)
- Πρέπει να κάνεις φίλους; Κάνε τους χάρη του Θεού. Πρέπει να κάνεις εχθρούς; Κάνε τους πάλι χάρη του Θεού. Πώς θα γίνουν αυτά τα δύο; Αν επιδιώκεις την συντροφιά των εναρέτων ανθρώπων και αν αντιστέκεσαι στους κακούς. (Ιερός Χρυσόστομος)
- Κανένας να μην προσέρχεται στην Ιερά Τράπεζα, ενώ έχει έχθρα με τον άλλον, ούτε να δέχεται το Σώμα του Κυρίου. Όποιος έχει εχθρό και δεν συμφιλιώνεται μαζί του, να μην προσέρχεται. Έχεις εχθρό; Να μην προσέλθεις; Πρώτα να συμφιλιωθείς μαζί του και τότε να προσεγγίσεις στον Ιερό Τόπο. (Ιερός Χρυσόστομος)
- Ένα μόνο εχθρό διαταχθήκαμε να έχουμε, τον διάβολο. Ας είμαστε λοιπόν πάντοτε εχθροί του, ας είμαστε εμείς πάντοτε άγριοι προς αυτόν, γιατί τότε εκείνος δεν θα είναι άγριος απέναντί μας, αλλά τόσο ευκαταφρόνητος και τόσο ευάλωτος… (Ιερός Χρυσόστομος)
- Κατά τούτο θα είμαστε όμοιοι με τον Θεό, αν όλοι αγαπάμε τους εχθρούς μας και όχι αν κάνουμε θαύματα. (Ιερός Χρυσόστομος)
- Να ευεργετείς όποιον σε αδικεί και θα έχεις φίλο τον Θεό και να μην διαβάλλεις σε κανέναν τον εχθρό σου… διότι αυτά είναι έργα όχι τυχαία, αλλά έργα της ψυχής που νοιώθει και σκέφτεται. (Μέγας Αντώνιος)
- Η αδιαφορία προς τον εχθρό είναι μεγάλη τέχνη. Τέχνη τεχνών. Γίνεται μόνο

με την Θεία Χάρη. Η αντιμετώπιση του κακού με την Χάρη του Θεού, γίνεται αναίμακτα και ακοπίαστα. Χωρίς σπρώξιμο και χωρίς σφίξιμο. (Όσιος Πορφύριος ο Καυσοκαλυβίτης)

- Όταν αγαπάς τον εχθρό σου, δεν αγαπάς τις αμαρτίες του, αλλά τον αγαπάς σαν άνθρωπο, ως προσωπικότητα, γιατί είναι πλάσμα του Θεού. (Άγιος Κλήμης Αλεξανδρείας)
- Η αγάπη για τους εχθρούς δεν είναι δυνατή, παρά μόνο με την Χάρη του Αγίου Πνεύματος. Όποιος λοιπόν δεν αγαπάει τους εχθρούς, σε αυτόν δεν έχει κατοικήσει ακόμα η Χάρη του Θεού. (Άγιος Σιλουανός ο Αθωνίτης)
- Οι φίλοι μας διαφθείρουν με τις κολακείες τους, ενώ οι εχθροί μας διαπαιδαγωγούν με τις προσβολές τους. (Ιερός Αυγουστίνος)
- Να αγαπάς τους εχθρούς σου. Γιατί ποια ευλογία θα έχετε από τον Θεό, εάν αγαπάτε μόνο όσους σας αγαπούν; (Άγιος Ισαάκ ο Σύρος)
- Να θρηνείς και να πενθείς γι’ αυτούς που έχουν μίσος για τον συνάνθρωπό τους, γιατί δεν θα βρουν ποτέ ανάπαυση οι ψυχές τους. (Άγιος Ισαάκ ο Σύρος)
- Χιλιάδες καλά και αν κάνουμε και έχουμε έχθρα με τον αδερφό μας, όλα είναι χαμένα. (Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός)
- Να μην περιφρονείτε κανέναν, ακόμη και αν βλέπετε πόσο ανήθικοι, μέθυσοι και βλάσφημοι είναι. Η Εικόνα του Θεού υπάρχει και σ’ αυτούς κάπου, χωρίς βέβαια να το συνειδητοποιούν. Είναι φυσιολογικό ο εχθρός να θέλει να λερώσει αυτήν την Εικόνα. Δεν είναι καθόλου εύκολο να βλέπεις την εικόνα του Θεού σε εκείνους που σε ονειδίζουν και σου συμπεριφέρονται σαν θηρία. Αυτούς όμως, πρέπει να τους λυπάσαι ακόμη πιο πολύ, επειδή η ψυχή τους έχει παραμορφωθεί, χωρίς ίσως να μπορεί να επανορθωθεί ποτέ, καταδικάζοντας τη ψυχή τους σε αιώνια βάσανα... Πόσο δύσκολο είναι αυτό: Ν’ αγαπήσει κάποιος τους εχθρούς του! (Άγιος Γαβριήλ ο δια Χριστόν Σαλός)
- Οι εχθροί σου δεν είναι παρά όργανα της Θείας Πρόνοιας, που σε παιδαγωγούν για τις αμαρτίες σου, στο διάστημα της επίγειας ζωής σου. Έτσι θα γλυτώσεις από τα βάσανα του άδη, που σου αξίζουν. Αν αγαπήσεις τους εχθρούς σου και προσεύχεσαι εγκάρδια, να τους χαριστούν όλα τα αγαθά, πρόσκαιρα και αιώνια, τότε ο Θεός θα σε βοηθήσει, ώστε να ποδοπατήσεις όλους τους δαίμονες και να μπεις με τον νου στον ναό της καρδιάς σου, όπου θα προσκυνήσεις τον Θεό Πατέρα πνευματικά και αληθινά. Αν όμως αφήσεις την καρδιά σου να σκληρύνει με την μνησικακία και δικαιολογήσεις την οργή σου με υπερηφάνεια, ο Κύριος θα σε αποστραφεί! Τότε θα παραδοθείς στον σατανά, που θα σε ποδοπατήσει με αισχρούς λογισμούς και αμαρτωλά αισθήματα. Και εσύ, δεν θα μπορείς να αντισταθείς... (Άγιος Ιγνάτιος Μπριαντσιανίνωφ)
- Δεν πρέπει να διατηρούμε στη καρδιά μας κακία ή μίσος για τον άλλο, έστω

και αν μας εχθρεύεται. Οφείλουμε να τον αγαπάμε και όσο μπορούμε, να τον ευεργετούμε σύμφωνα με τη διδασκαλία του Κυρίου: «Αγαπάτε τους εχθρούς υμών». Αν αγωνιστούμε κατά τη δύναμή μας, να εκπληρώσουμε την εντολή αυτή, τότε μπορούμε να ελπίζουμε, ότι θα λάμψει στη καρδιά μας το Θείο φως, που θα μας φωτίζει τον δρόμο προς την άνω Ιερουσαλήμ... (Όσιος Σεραφείμ του Σάρωφ)

- Ο Θεός μας έδωσε εντολή να έχουμε έχθρα μόνο εναντίον του «όφεως», ο οποίος απάτησε εξ αρχής τον άνθρωπο και τον έδιωξε από τον Παράδεισο, δηλαδή εναντίον του ανθρωποκτόνου διαβόλου. (Όσιος Σεραφείμ του Σάρωφ)
- Αγάπα τον εχθρό σου. Αυτή είναι η ύψιστη σοφία. Ω, αν καταλαβαίναμε τί θρίαμβος, τί δωρεά είναι να αγαπάμε τους εχθρούς μας, να τους ανταποδίδουμε καλό αντί κακού! Αυτό ακριβώς έκανε ο Υιός του Θεού. Η αγάπη Του, θριάμβευσε κατεπάνω στο αχάριστο και αχρειωμένο από την αμαρτία ανθρώπινο γένος. Έτσι ακριβώς θριάμβευσαν και οι Άγιοι του Θεού, κατεπάνω στους εχθρούς τους, Αγαπώντας τους και ανταποδίδοντάς τους καλό αντί κακού... (Άγιος Ιωάννης της Κροστάνδης)
- Αν μισείς τον εχθρό σου, δείχνεις πως είσαι ανόητος. Γιατί αν ο εχθρός σου σε κυνηγάει, κυνηγάς και εσύ ο ίδιος εσωτερικά τον εαυτόν σου. Πες μου, δεν είναι κυνήγι, ο χειρότερος και πιο άγριος διωγμός, να σε βασανίζει το μίσος σου εναντίον του εχθρού σου; (Άγιος Ιωάννης της Κροστάνδης)
- Οπωσδήποτε να προσευχόμαστε για τους εχθρούς μας. Αν δεν προσευχόμαστε είναι σαν να ρίχνουμε πετρέλαιο στη φωτιά και η φλόγα γίνεται όλο και πιο μεγάλη. (Άγιος Σεραφείμ της Βίριτσα)
- Αυτοί που μας απεχθάνονται, μας μαθαίνουν να υποβάλλουμε σε δοκιμασία τον εαυτόν μας. Είμαστε όντως Χριστιανοί; Αγαπάμε τους εχθρούς μας; Και μέσα από αυτήν την γνώση, να ανακαλύπτουμε την αδυναμία μας. (Άγιος Μακάριος της Όπτινα)
- Πρέπει να επιβάλλουμε στον εαυτόν μας, έστω και παρά τη θέλησή του, να κάνουμε οποιοδήποτε καλό στους εχθρούς μας και το κυριότερο, να μην τους εκδικούμαστε και να είμαστε προσεκτικοί, ώστε να μην τους θίγουμε με την μορφή της περιφρόνησης ή ακόμα και της δήθεν ταπείνωσης. (Άγιος Αμβρόσιος της Όπτινα)
- Ο πρώτος και ο κυριότερος εχθρός του ανθρώπου, δεν είναι ο διάβολος, όχι. Είναι ο ίδιος ο άνθρωπος εις τον εαυτόν του επίβουλος. Και τούτο, διότι δεν ακούει τον άλλον, ακούει τι τον λέει ο λογισμός του. Ο πρώτος και μεγαλύτερος εχθρός του ανθρώπου είναι ο λογισμός του... όταν τον εμπιστεύεται. (Άγιος Εφραίμ ο Κατουνακιώτης)
- Ο καλύτερος τρόπος για να αγαπήσεις τους εχθρούς σου είναι, να προσεύχεσαι για αυτούς. (Γέροντας Εφραίμ Σκήτης Αγίου Ανδρέα)

- Είναι ανάγκη ο Χριστιανός να μάθει να πολεμά, να αγωνίζεται εναντίον των εχθρών του. Εχθροί του Χριστιανού δεν είναι οι άνθρωποι που είναι γύρω του. Εχθροί του Χριστιανού είναι ο διάβολος, είναι ο κόσμος με το αμαρτωλό φρόνημά του. Εχθρός του Χριστιανού είναι ο εαυτός του με τις αδυναμίες και τα πάθη του. (Γέροντας Εφραίμ της Αριζόνας)
- Τρεις εχθροί πολεμούν το ανθρώπινο γένος: οι δαίμονες, η ίδια η φύση μας και η συνήθεια. Εκτός απ' αυτά άλλος πόλεμος δεν υπάρχει. (Γέροντας Ιωσήφ ο Ησυχαστής)
- Μακάριοι θα είστε, όταν σας μισήσουν οι άνθρωποι και σας ονειδίσουν και σας καταδιώξουν. Να χαίρεστε τότε, γιατί ο μισθός που θα πάρετε στους ουρανούς θα είναι μεγάλος. Ο Κύριος, σαν ήταν κρεμασμένος πάνω στο Σταυρό, προσευχόταν για τους σταυρωτές του και έλεγε: «Πάτερ, άφες αυτοίς΄ ου γαρ οίδασι τι ποιούσοι», που θα πει: «Πατέρα, συγχώρεσέ τους, γιατί δεν καταλαβαίνουν τι κάνουν». Όπως ο Κύριος, έτσι και οι περισσότεροι Άγιοι και μεγάλοι σοφοί και σπουδαίοι άνθρωποι, προσεύχονταν για τους εχθρούς, για εκείνους που τους μίσησαν και τους αδικούσαν. Αυτούς να μιμηθούμε και εμείς, για να έχουμε μεγάλο μισθό στους ουρανούς. (Γέροντας Φιλόθεος Ζερβάκος)
- Άλλο βέβαια μίσος και άλλο έχθρα. Όταν μισώ κάποιον, δεν του μιλάω, ενώ όταν τον εχθρεύομαι, τον χτυπάω, τον κυνηγάω, του επιτίθεμαι. (Γέροντας Αιμιλιανός ο Σιμωνοπετρίτης)
- Ψωμίζω τον εχθρό μου, αλλά δεν τον ενθρονίζω. (Γέροντας Γρηγόριος Ηγούμενος Ιεράς Μονής Δοχειαρίου Αγίου Όρους)
- Δεν υπάρχει χώρος παραμονής στη Βασιλεία των Ουρανών γι' αυτούς, που στην ψυχή τους δεν έχουν χώρο Αγάπης για τους εχθρούς τους. (Γέροντας Γερμανός ο Σταυροβουνιώτης)
- Άνθρωπος, ο οποίος δεν έχει πνεύμα Θεού, δεν μπορεί να αγαπά τους εχθρούς του. Αυτός αντιδρά με βία... (Γέροντας Σωφρόνιος του Έσσεξ)
- Όταν ο Σωτήρας μας διατάζει αγάπη προς τους εχθρούς, δεν το κάνει για να σε γονατίσει μπροστά στο κακό, αλλά για να σε ελευθερώσει απ' αυτό και να σε προφυλάξει. (Γέροντας Αρσένιος Μπόκα)
- Δεν μπορείς να αγαπήσεις τον εχθρό σου, από την πρώτη στιγμή... Όμως μείνε στο σκαλί! Τουλάχιστον να μην τον μισείς. Και εάν σε βρει ο θάνατος, χωρίς το μίσος κατά του αδερφού σου, τότε γνώριζε ότι πεθαίνεις ως φίλος του εχθρού σου και η Χάρη του Θεού, θα σε συνοδεύει... (Γέροντας Αρσένιος Μπόκα)
- Όποιος κρύβει κακία και μίσος εναντίον του αδερφό του, να γνωρίζει ότι κρύβει φίδι και μάλιστα οχιά στον κόρφο του. Όποιος όμως αγαπά τους εχθρούς του, θα γίνει φίλος του Θεού. (Γέροντας Αρσένιος Μπόκα)

- Μάταια κοπιάζουμε να εκτελούμε άλλες Χριστιανικές αρετές, εάν δεν έχουμε αδελφικές σχέσεις με τον αδερφό μας. Αδελφοί μου, να γνωρίζετε ότι πρέπει η καρδιά μας, να είναι πάντοτε ελεύθερη προς τον Χριστό. Διότι και ένας ακόμη μικρός εχθρός, που τόλμησε να σκαρφαλώσει σε κάποια περιοχή της καρδιάς μας και τον αφήσαμε εκεί, είναι ικανός να απομακρύνει τον Χριστό από την καρδιά μας, που είναι η μόνιμη κατοικία Του. Δηλ. δεν θέλει ο Χριστός να κατοικεί μέσα μας, ούτε και ο πιο μικρός νοητός εχθρός μας. Δεν υπάρχει σχέση και κοινωνία μεταξύ του καλού και του κακού. Ο Σωτήρας, μας λέει: ”Να μου δώσεις όλη τη ζωή σου, όλη την ύπαρξή σου” και ο διάβολος, λέει: ”Εμένα να μου δώσεις, μόνο το δάχτυλό σου”. Και μ’ αυτήν την παραχώρηση που κάνουμε στον διάβολο, μας κυριεύει τελείως. Δεν είναι πλεόν ο Χριστός κοντά σου, εάν εσύ έδωσες στον εχθρό, έστω και το νύχι του δαχτύλου σου! (Γέροντας Αρσένιος Παπατσιώκ)

Πηγές: «Μικρή Συμβολή στη Χριστιανική Ζωή», Πρεσβ. Γεωργίου Κουγιουμτζόγλου – Θεσσαλονίκη 2006, bogoslov.ru, isychastis7.webnode.gr